

*Philosophical Heritage
Филосовско наследство*

ПЛАТОН ЗА УПРАВЛЕНИЕТО, ОБРАЗОВАНИЕТО И ФИЛОСОФИТЕ

Георги Апостолов

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Настоящото изследване представлява опит за систематизиране на Платоновите идеи за управлението, представени в известното му съчинение „Държавата“. Разгледани са различни ключови условия и базови принципи, подредени в логическа последователност съобразно ясна концептуална рамка. Отделено е особено внимание за изясняване функциите на знанието, обучението и философията в реализирането на „съвършената“ управленска стратегия. Предложена е собствена интерпретация на знаменитата Платонова фраза „Управниците трябва да са философи“. Изведени са общи управленски принципи с широко практическо приложение.

Keywords: Plato, governance, education, knowledge, philosophers

*„Най-голямото наказание е управлението от лош човек,
когато добрият сам не желае да управлява.“*

Платон, „Държавата“ (347 с)

Всяка есен „младежи, едвам току що излезли от детската възраст“ (498 а)¹⁾ прекращават за първи път прага на университетския *auditorium*, за да заемат своето място сред академичната общност. Следвайки собствените си интереси, амбициите на близките си или модните увлечения, младите хора възприемат висшето образование като достатъчно условие за успешна професионална и житейска реализация. Затова мнозина от тях очакват да получат необходимите знания даром, без да си дават сметка, че собственото им интелектуално развитие е възможно единствено чрез личното и активното им участие. „Поставяйки ушите си над ума“ (531 в), те се впускат в събирателство на информация и усъвършенстват мнемоническите си умения, докато творческите им способности остават неразвити. С такава форма на учене образованието им се превръща в тежко бреме, а професионалната им реализация става трудна или изобщо невъзможна задача. А „нима допускаш, че човек може да обикне някога това, над което той се мъчи и го върши с твърде малко успех?“ (486 с).

„Заради това и области като гръцката класика рядко привличат техния интерес. Нейната тромава фактологичност и понятийна неустановеност са мъчителни препятствия пред паметта, а мъдростта, която се крие зад тях, е някак неразгадаема, остаряла и чужда. Но младият човек едва ли би могъл да си представи колко съвременно звучение и актуална значимост могат да имат древните текстове и колко непреходна може да бъде тяхната истинност.“

1. Присъствието на име като Платон и дума като „философите“ в един съвременен текст върху проблема за управлението изглежда необичайно и може би дори неуместно, загатвайки за някаква очевидна и саморазбираща се смислова несъвместимост. Но ако все пак античният философ се споменава понякога (макар и много рядко) сред първите опити за осмисляне на тази „ключова социална институция“ (П. Дракър), то въвлечането на философите в разговор относно организирането и ръководенето събужда (доста често) прикрита или явна насмешка. Защото в съвременното технологизирано и прагматично, ориентирано към измерими цели и материални постижения битие философите изглеждат като странни и непрактични хора, склонни към отвлечени теми и разсъждения. Тази шаблонирана и колоритна слава на философа като „зяпач по звездите, високопарен бърборко и безполезен човек“ (488 е) му отрежда маргинална позиция, запраща го на някакво периферно място, встрани от актуалните събития, реалното действие и сериозните „бизнес начинания“. Затова и фразата „Управниците трябва да са философи“ (472 в) и днес звучи не само крайно претенциозно, но и твърде нахално и даже може би обидно за господстващите мнения до такава степен, че авторитетът на дръзналия да я изкаже олеква мигом щом тя бъде дочута. Случва се сега, случвало се е и преди повече от 2000 г. „Докато в държавите... не започнат да царуват философите или докато сега споменаваните царе и властници не започнат истински и по удовлетворителен начин да се занимават с философия, докато държавната власт и философията не се слеят в едно и докато природните качества на тия, които сега поотделно се стремят към едното или към другото, докато по необходимост ще се изключват взаимно, дотогава, драги Главконе, мисля, че няма да настъпи край на злините за държавите и за човешкия род... Ето защо не се решавах дълго време да кажа това, виждайки, че ще говоря много против господстващото мнение“ (473 d-e).

Отговорът на Платоновия събеседник към тези думи е твърде красноречив и прелюбопитен: „Наистина... След като изказа тези думи и мнението, което изрече, смятай, че твърде много и нелоши граждани ще свалят връхните си дрехи²⁾ и така разсъблечени, ще грабнат каквото оръжие попадне на всеки един от тях и ще се нахвърлят срещу тебе, решени да извършат достойно за учудване престъпление. И ако не ги убедиш с думи, и ако не съумееш да избягаш, ти всъщност ще бъдеш наказан, след като бъдеш жестоко подигран“

(473 d – 474 b). Затова той най-приятелски и чистосърдечно съветва Платон: „Опитай се да докажеш на невярващите, че е точно така, както ти го казваш“.

Заради случващото се тогава и случващото се сега ще трябва да се съгласим със заключението на остроумния философ, че е необходимо, ако искаме да се избавим от тези, за които вече стана дума, „да определим за тях какво разбираме под тия философи, за които се осмелихме да твърдим, че трябва да управляват; като стане това ясно, всеки да може да се защитава, като доказва, че за едни по природа е определено да се занимават с философия и да управляват държавата, а за други е определено да не се занимават с нея и да следват този, който ги управлява“ (474, b-c).

2. „От един век насам Платон е един от най-четените и интерпретирани философи на античния свят.“⁽³⁾ Неговото могъщо интелектуално въздействие вероятно се състои в уникалната способност на текстовете му непрекъснато да „говорят“ и силно да мотивират човешката мисловност за индивидуално постигане на отговорите на най-важните екзистенциални въпроси. Затова идеите му живо присъстват в множество значими съвременни управленски теории.

Платон е роден през 427 г. пр.Хр. в Древна Гърция. На 40-годишна възраст основава в атинска градина, посветена на митичния герой Академ школа, наречена по-късно Академия, а последователите ѝ академици. Като самостоятелна философска школа Академията просъществува почти хиляда години, привличайки за преподаване и изследвания в различни области на знанието най-блестящите учени на древния свят. За него често се казва, че не предлага завършена теория, а учение, което непрекъснато трябва да се постига отново.

3. Платон използва особен начин на дискурсивно изложение и своеобразен дескриптивен похват за илюстриране на своите основни схващания, съчинявайки истории и преобразявайки митове. Така изследователите на философското му учение често се спират на известния „мит за пещерата“ от Седма книга на „Държавата“. Съобразно целите на настоящото изследване обаче много по-голям интерес представлява една друга история с ключово значение за разбирането на схващанията му относно управлението, разказана в Шеста книга от същото съчинение – история, която условно бихме нарекли „притча за кормчията“.

„Представи си сега, че с много кораби или с един става следното: капитанът надминава всички в кораба по своя ръст и сила, но е глуховат, вижда само наблизно и малко познава корабното дело изобщо. А моряците спорят помежду си за длъжността кормчия, като всеки един смята, че той именно трябва да застане на кормилото, макар че никога не е изучавал това изкуство и не може

да посочи нито своя учител, нито времето, когато се е учил. Освен това дори твърдят, че не е необходимо кормчията да учи това изкуство, и са готови да насякат на късове този, който твърди, че трябва да се учат. Те постоянно се навъртат около капитана и молят, и правят всичко, за да им бъде поверено кормилото. Понякога, когато не им се удава да го придумат, но други повече от тях успяват, те или избиват тези други, или пък ги изхвърлят от кораба, а благородния капитан правят безсилен чрез мандрагора,⁴⁾ опиване или нещо друго, завладяват кораба и почват да използват всичко, което се намира там; пият и плават така, както е свойствено на такива люде. При това положение те величаят и наричат опитен моряк и умел да управлява кораб само този, който е способен да заграби властта със сила или пък като убеди капитана; а този, който не е такъв, те го ругаят и го наричат негоден за нищо. Те нямат понятие, че за истинския капитан на кораб е необходимо да разпознава годишните времена и дните, небето и звездите, ветровете и да знае всичко, което е свързано с корабоплаването, ако наистина има намерение да стане добър водач на кораб независимо от желанието на когото и да е. Те са убедени, че за управлението на кораб не са необходими нито умение, нито опитност, нито някакво специално знание на мореплавателското изкуство. При това положение на кораба ти не смяташ ли, че моряците ще нарекат зяпач по звездите, високопарен бърборко и безполезен човек тъкмо този, който в действителност е способен да управлява кораба?“ (488 a-e).

4. Красивата метафора за управлението („за всяко управление, както държавно, така също и частно, щом то е управление“) като кибернетично умение,⁵⁾ изпълнявано от истински кормчия като „началник на моряците“ често се използва от Платон заради дълбокия си символен смисъл. Като „истински познавач на мореплавателното дело“, кормчията не е полезен на тия, които не плават, но е най-способен по време на опасност в морето да прави добро на плаващите“ (332 e), да им осигури спасение, сигурност и успех. „Доколкото той е истински управник, няма да се грижи и няма да нарежда полезното за себе си, но за управлявания и за този, заради когото упражнява своето изкуство. За него той е бдителен, за негова полза и изгода той говори това, което говори, и върши всичко което върши“ (342 d). Управникът най-добре знае какво е необходимо, какво е полезно, какво е целесъобразно, какво е носещо печалба и какво е изгодно.

Образът на кормчията или мореплавателя, като символ на истински управленски способности и постижения в условията на непредвидими обстоятелства, често присъства в европейската социално-политическа история. В разсъжденията си за живота и събитията в Римската империя Свети Аврелий Августин (354 – 430 г.) нарича прочутия римски политик, оратор и философ Марк Тулий Цицерон (106 – 43 г. пр.Хр.) „красноречив и умел кормчия

на държавната политика“. ⁶⁾ Един от най-почитаните герои на португалския народ – инфантът Енрике (1394 – 1460) е много по-известен като Хенрих Мореплавателя, ⁷⁾ заради замислените и организирани от него морски експедиции към далечни и незнайни земи, подготвили епохата на Великите географски открития. Любопитен факт от личната му история е това, че принцът почти не е пътувал с кораб, но прозвището му красноречиво говори не толкова за конкретни мореплавателни умения, а за неговите истински управленски способности.

5. Платон разглежда проблема за управлението, създавайки хипотетичен град-държава и съпътстващата го необходимост от организирането на всички подобаващи дейности в него до нивото на цялостното му управление. („Ти говориш за живеещите в държава, за която ние разисквахме и която съществува само на думи, понеже, мисля, тя никъде не съществува на земята“ (592 а).

Според него тя трябва да бъде така организирана, че да притежава най-добрата уредба, която да удовлетворява по възможност всички: „ние основаваме държава не с цел да направим изключително щастлива една част от народа, но по възможност да бъдат щастливи всички граждани“ (420 в). Освен това, става въпрос за процъфтяваща и просперираща, а не за линееща и варварска държава: „Ние разглеждаме, изглежда, не как само се създава една държава, но и държава, която живее разкошно“ (372 е).

Според Платон основната причина за възникването на държавата са разнообразните човешки потребности, които никой не би могъл да удовлетвори самостоятелно и без помощта на другите. „Държавата според мене... възниква, понеже всеки един от нас не може сам да задоволява себе си, а се нуждае от много неща“ (369 в). Живеейки заедно, „нали всеки човек влиза в общение с друг, като или получава нещо, или пък дава нещо, убеден, че това е по-добро за него“. Така „един човек приема друг било заради една или друга изгода и щом се нуждаем от помощта на мнозина, то след като съберем много участници и помощници в едно местожителство, на това съобщество сме дали името държава“ (369 с).

Следователно създаването на „държава от самото начало“ се дължи на потребностите или с неговите думи „нашата нужда ще създаде държавата“ (369 d). Базовите потребности, които играят основна роля за това възникване, са „жаждата и гладът ... и изобщо желанията, още искането и стремежа“ (437 в). „Първата и най-голяма нужда е приготвянето на храната, за да могат хората да съществуват и живеят ... Втората нужда е да се изградят жилища, третата е приготвянето на дрехи и други подобни“ (369 d). По-нататък се появява нуждата от сигурност, която се удовлетворява от съсловието на стражите или пазачите. Накрая е нуждата от ръководене на всички нива на тази хипотетична държава.

Потребностите създават различните съсловия. Когато стоките бъдат произведени например, търговците са длъжни „срещу пари да купуват това,

което някои желаят да продават, а след това пак срещу пари да продават същата стока на тия, които имат нужда да я купят“. Тази нужда поражда съществуването на търговското съсловие. Защото „Нали ние ще наречем търговци ония, които седят на пазара и се занимават с изкупуване и продаване, а пък тези, които пътуват по държавите, ще наречем посредници при търговията“ (371 с).

Освен занаятчиите и търговците в държавата има и други съсловия, които изпълняват разнообразни помощни функции. „Но има, както аз мисля, и други слуги, които по своя ум не са твърде достойни за общуване, но притежават достатъчно телесна сила за извършване на трудни работи. Те продават използването на своята телесна сила и тая цена наричат наем. Затова и те се наричат наемници според моето мнение.“ (371 е).

Освен потребностите от храна, жилища и дрехи, хората, според Платон, имат нужда и от сигурност за да живеят добре и щастливо. Грижите за сигурността са поверени на пазителите на реда и законността. Стражите са по-висше съсловие от останалите заради по-извисения характер на потребностите, които обслужват. Сигурността създава условия за хармонично взаимодействие и взаимодопълване на индивидуалното и общностното и постигане на лично и колективно благоденствие.⁸⁾ Затова „нашите стражи, трябва да бъдат грижливи майстори за свободата на държавата; те не трябва да се занимават с нищо друго, което не води към това“ (395 с).

Поддържането на реда и спазването на правилата и законите е фундаментално изискване към участващите в общо начинание, защото незачитането им е изключително коварен акт с масивен разрушителен ефект. „Нарушението на закона лесно се промъква, без да бъде забелязано ... постепенно се промъква и мълчаливо залива нравите и обичаите; нараснало после от тях, нарушението преминава във взаимните отношения; а от взаимните отношения с голяма дързост преминава в законите и държавното управление“ (428 е).

Така в държавата се оформят „търговско, помагачо и пазещо“ съсловия, според различните видове потребности, които обслужват. На върха на това теоретично начинание – създаването на идеално организираната държава – Платон поставя управниците. Тази държава според него би била „съвсем мъдра“ в зависимост от „твърде малобройно съсловие, което според знанието си я ръководи и управлява“ (429 а). В този смисъл мъдростта на управниците е особен вид знание, което се отнася най-вече към способността да се използват и прилагат другите знания („това знание, което трябва да се нарича единствено мъдрост по отношение на другите знания“ (429 а)).

6. Според Платон мъдростта на управниците е особен вид знание, което се отнася най-вече към способността да се използват и прилагат другите знания. Една такава мъдрост е управленският принцип, че всеки трябва да бъде из-

ползван само за онова дело, за което той по природа е годен, та като изпълнява всеки своето дело, да не бъде разпилян на много страни, но да има само едно занимание“. По същия начин „и цялата държава трябва да бъде единна, а не множествена“ (423 d), за да се развива и просперира.

Хората, които по необходимост или по свое предпочитание живеят и работят заедно, никога не са еднакви по своите способности, качества и характер. Това е така, защото „всеки се ражда, без да е подобен на всички други в началото, но се отличава по своята природа и всеки е определен за някоя работа“ (370 в). Освен това, вярно е също и обратното – че за всяко знание си е нужна и съответната природна дарба. Тази ключова формула за успеха на личните дела и общите начинания Платон нарича справедливост – „справедливостта е запазване на своето и вършене на своето“ (434 а). Тоест „всеки един трябва да върши една от работите, които се отнасят до държавата, и то за която природата го е създала най-способен“. „А да се върши само своето и да не се вършат много работи, това именно е справедливостта“ (433 а). Тъкмо справедливостта, разбирана по този начин, създава максимално благоприятни условия за развитие на всички останали личностни качества и способности, оптимално разгръщане на човешкия потенциал и осъществяване на върхови индивидуални и колективни постижения.

Несправедливостта според гръцкия философ е обратното: „несъгласието на тези три начала“, т.е.: занимаване с много работи, намесване в чужди работи и въставане на една част на душата срещу цялата душа, за да господства над нея, макар че това не ѝ подхожда, понеже несправедливостта по природа е такова начало, че трябва да робува на действително господстващото начало? Ето това е, мисля, което ние утвърждаваме за несправедливостта: безредие и заблуждение на тези съставки, разпътство, плашливост, невежество и изобщо всякъква злина“ (444 b). Заради всичко това „несправедливостта поражда бунтове, враждебни чувства и междуособици, а справедливостта създава единодушие и дружба.“ (351 d). А относно хората може да се заключи, че „справедливите вече ни се показват и по-мъдри, и по-добри, и по-силни за работа, а несправедливите не могат да направят нищо задружно“ (352 с).

Следователно, хората „трябва да бъдат принуждавани и убеждавани така да постъпват, за да бъдат най-добри изпълнители на своята работа, както и всички други лица. По този начин, цялата държава ще се развива и благоустроява добре и ще предоставя на всеки един от народа да има това щастие, което по природа му се полага“ (421 с). И тогава „щом една държава ... веднъж тръгне добре, то винаги ще върви като увеличаващ се кръг“ (424 а).

7. В идеалната държава или оптимално функциониращото общество всеки върши по свое желание това, за което е годен, като се занимава само с него, изпълнява го усърдно, отговорно, всеотдайно и своевременно. Платон го каз-

ва така: „Но ето ние не пречим на кожаря, нито на земеделеца, нито на тъкача, нито на строителя да изпълнява своята работа; но трябва да се извършва добре работата и на кожаря, и на всички други занаятчии, на които сме поръчали едно нещо, за което всеки по природа е годен и което през живота си добре извършва, като изоставя всички други занимания, без да пропуска удобното време, за да извърши своята работа добре“ (374 b). В този кратък пасаж са обобщени четирите основни характеристики за успешното професионално развитие – *пригодност* („за което всеки е по природа годен“), *всеотдайност* („изоставя всички други занимания“), *отговорност* („добре го извършва“) и *професионален усет* („без да пропуска удобното време“). Но нека разгледаме по-подробно начина, по който античният философ описва тези качества.

Най-важното от всички е естествената предразположеност или притежаването на такива природни заложби, които правят всеки човек особено подходящ за изпълнението на определена дейност, занаят или изкуство. Така „един по природа е годен за някаква работа, а друг по природа е негоден за същата, понеже първият лесно учи, а вторият мъчно учи същото. Един за кратко време научава и е твърде изобретателен в това, което е научил, а друг след продължително учене и голямо усърдие не запомня това, което е учил. Телесното състояние достатъчно подпомага възможността на единия за запомняне, а на другия пък пречи“ (455 c).

Именно тук най-добре се вижда връзката между природното умение и необходимостта от адекватно образование, което да осигури максималното развитие на заложбите му. Защото без обучение и подготовка и най-големият талант не би постигнал нищо. „А дори и успешното играене на дама или със зарове не е възможно за никого, ако той не се е занимавал с него от детство, но само между другото. Нима е достатъчно човек да вземе щит или някое друго бойно оръжие и оръдие и тутакси да стане опитен воин с тежко въоръжение или годен за всяко друго сражение по време на война, а пък никой от другите инструменти, взет в ръце от човек, не може да направи никого нито занаятчия, нито атлет и няма да бъде полезен на този, който не е получил необходимите знания за всеки занаят, нито пък е положил достатъчно грижа за него“ (374 b-d).

По-нататък, когато човек е преминал през съответното обучение и е развил природните си заложби, е особено важно да се посвети изцяло и всеотдайно на своята работа и само на нея. „По-добре ли ще върши работата си един човек, ако упражнява много занаяти, или ако един човек упражнява само един занаят?“ (370 в). Това е така защото „не е възможно един човек да се занимава успешно с много занаяти“ (374 а). В противен случай, човек не би могъл да постигне много. „Всеки човек може добре да изпълнява една длъжност, а не много. Ако ли се заеме с повече, предприемайки много работи, едва ли би успял във всичко толкова, че да заслужи и одобрение“ (395 е).

Пълната отдаденост на работата е най-важното условие за постигане на върховни резултати. Истинският професионалист така се отдава на професията си, че невъзможността да я упражнява го лишава от какъвто и да е жизнен смисъл. „Ако се разболеете строител,... той моли лекаря за лекарство и след като го изпие, избълва болестта или чрез очистително се освобождават от нея, или се ползва от изгаряне, или изрязване и си отива здрав. Ако ли пък някой му предпише дълга диета, като му увива главата с топли шапчици и други подобни, той веднага заявява, че няма свободно време да боледува и няма полза да живее така, че да обръща голямо внимание на болестта си и да не се грижи никак за предстоящата си работа. След като се сбогува с такъв лекар, той се насочва към обикновения си начин на живот, оздравява и върши своята работа. Ако пък тялото му не е в състояние да издържи, той умира и се разделя с работата си“,... „понеже той има работа, която, ако не върши, не намира смисъл да живее?“ (406 d-e).⁹⁾

Безотговорното отношение към работата е не просто индивидуален проблем, а има катастрофален общностен смисъл, водещ до разрушаване на социалното цяло: „когато пазителите на законите и на държавата не са пазители, а само изглеждат такива, виж, че унищожават из основи цялата държава“ (421 a).

Професионалният усет е качество, особено важно за успешното извършване на всяка дейност. То предполага своевременност и правилен избор на точния момент за всяко нещо. „Работата няма да изчака удобно време за работника, мисля аз, а е необходимо работникът да следва отблизо работата, а не като че тя е странично занимание“ (370 b).

За да разширим вече разгледаните по-горе понятия за справедливост и несправедливост, ще добавим, че „размяната на инструменти и звания между съсловията“, както и „вършенето на много работи от един и същ човек“ са гибелни за държавата. „Следователно заниманието с много работи и размяна на трите съсловия помежду им е най-голяма вреда за държавата и с пълно право би могла да се нарече престъпление“ (434 c). И обратното: „Собствената дейност на търговското, помагачето и пазещото съсловие, доколкото всяко едно върши своята работа в държавата, ще бъде обратното на несправедливостта и ще бъде справедливост, а ще прави справедлива и държавата“ (434 c).

И така: „повечето работи се извършват по-добре и по-лесно, когато един човек извършва една работа, и то според природната си дарба и в удобно време, като изоставя всички други занимания.“ Това се отнася и до изработването и използването на инструментите, с които си служи всеки (защото „инструментите са твърде важно нещо“ (374 d)). „Земеделецът няма сам да си прави рало, ако иска то да е добро. Същото важи и за мотиката, а и за другите земеделски сечива. Няма да си приготвят необходимите инструменти и материали и домостроителят, и тъкачът, и обуварят“ (353 a). Защото „нали това е работа-

та на всеки предмет, която се извършва или само чрез него, или пък най-добре с него, отколкото с други предмети?“ (353 a). Следователно всяко нещо има свое присъщо свойство, което трябва да бъде открито, развито и използвано по най-добрия начин. Това важи в същата степен и за човешките сетива. „Биха ли могли очите добре да извършват своята работа, ако не притежават присъщото им свойство, но имат вместо него недостатък?“ (353 b).

8. Нека повторим три важни взаимосвързани твърдения: 1) „Държавата е справедлива, доколкото всяко едно от трите съсловия в нея върши своето“ (441 d); 2) „Отделният човек е справедлив по същия начин, по който е справедлива и държавата“ (441 d); 3) „Едни и същи начала има в държавата и в душата на всеки човек и че техният брой е еднакъв“ (441 c). Тази особена „еднаквост“ на душата и държавата прави разглеждането на душата особено важно.

Какво всъщност е основното свойство на душата или по-точно – каква е основната „работа“, която тя извършва? Платон поставя въпроса така: „Има ли работа на душата, която ти не би могъл да извършиш с нещо друго от съществуващите неща? Например старанието, управляването, съветването и всичко друго от този вид бихме ли могли с право да ги припишем на нещо друго освен на душата и бихме ли казали, че те не са нейно собствено дело?“ (353 b).

За античния философ човешката душа има три основни части или начала¹⁰⁾ – *разумно, желаещо* (или отдадено на желанията) и *гневливо* („отнася се до гнева и чрез което се гневим“ (439 d)).

Умението да се съгласуват тези три начала (в общностен и индивидуален план) по най-добрия възможен начин, така че разумното да води, а другите да го следват и да му помагат, се нарича разсъдителност. „Нали разсъдителен го наричаме поради общността и съгласуваността на тия три начала, когато и управляващото начало, и двете подчиняващи се следват едно и също мнение, че разумът трябва да управлява, а двете да не му противоречат? – Разсъдливостта ... както е в държавата, така също и отделният човек, не е нищо друго освен това“ (442 d). Държавата би била мъдра и благоденстваща, ако в нея царува разсъдливостта като основен управленски принцип, защото „разсъдителността е подобна на някаква хармония“ (431 e). „Тя се състои в това, че не е като мъжеството и мъдростта, от които всяко едно само в една част съществува; едното прави държавата мъдра, а другото – мъжествена. А разсъдителността не прави същото, а се разпростира вредом по всички струни¹¹⁾ и прави съзвучни най-слабите, най-силните и средните било с разум, било със сила, било с мъжеството, било с пари или с нещо друго подобно. Така че с пълно право бихме казали, че разсъдливостта е именно това единогодушие, съгласуваност на по-лошото и по-доброто по природа за това, което трябва да управлява в държавата и в отделния човек“ (432 a).

Това оптимално организационно изискване и фундаментален управленски принцип създават единно, сплотено, силно и проспериращо съжителство, независимо от величината на неговия обхват.

Двете висши начала, които ни отличават от животните, са разумното и тимотичното. С тях ние присъстваме и се реализираме в общностния свят на човешките същества. В този смисъл, особено важно е тимотичното да следва и подпомага разумното: „Няма ли тия две начала да предпазват цялата ни душа и тяло от външни неприятели, като едното (разумността) дава съвети, а другото (гневливостта), като се сражава, но следва ръководителката и изпълнява храбро нейните съвети?“ (442 b-c). Затова „ние ще наречем храбър всеки тогава, когато неговата гневливост при скърби и удоволствия ще спазва предписанията на ума за страшното и за нестрашното“ (442 c).

Тимотичната (или гневливата) част на душата е особено важна за постигането на човешките стремежи. Без нея дори и разумният човек не би постигнал много, а талантливият би похабил своя талант. Защото тя дава непобедима воля и непреодолима решителност в живота на човека. „А ще пожелае ли да бъде храбър този, който не е с гневлив дух – било кон, било куче или каквото и да е друго животно? Не си ли забелязал, че гневът е непреодолим и непобедим; нали под негово въздействие душата става напълно безстрашна и непобедима? (375 a).

Да разгледаме един конкретен пример. Стражите, които следят за спазването на законите и правилата, са изключително важно съсловие за нормалното функциониране на благоденстващата и просперираща държава. Ако те са истински стражи, то и изкуството им не е привидно – „изкуството на стражите го притежават ония управници, които ние нарекохме съвършени стражи“ (428 d). Те трябва да бъдат физически силни и здрави, т.е. „е ясно какво трябва да притежава стражът по отношение на тялото си“. И същевременно „по отношение на душата си той трябва да бъде гневлив“ (375 b). Но с тази гневливост няма ли стражите да бъдат жестоки помежду си и по отношение на другите граждани? Защото „кротката природа е съвсем противоположна на гневливата (375 c). И как е възможно да се съвместяват тези две качества?

Тази съвместимост Платон илюстрира с характера на породистите кучета. Техният нрав е по природа такъв, че с домашните и познатите са съвсем кротки, а пък с непознатите проявяват напълно противоположни качества. „Щом кучето види непознат, то се сърди, макар да не е претърпяло нищо лошо от него, а види ли пък познат, то се умилква ласкателно, макар че не е получило от него никога нищо добро“ (376 a). За древния философ тази особеност на кучешката природа се оказва „твърде интересна и философска“ – кучето разпознава дружеското и враждебното лице само по това, че единия познава, а другия не познава. „Нали е признак на любознателност, щом домашния и чуждия човек определя само по познаването и непознаването му?“ (376

б). Познаването е същността на философията и тогава „любознателността и философстването са едно и също нещо“ (376 b). Затова вече не звучи абсурдно, че „този, който има намерение да стане страж, трябва да бъде по природа освен гневлив и философ?“ (376 a).

Душата за Платон е най-пряко свързана с управлението. Оттук следва, че „лошата душа трябва лошо да управлява и лошо да се грижи, а добрата да върши добре всичко това?“. Основна роля тук играе нейната тимотична част.

9. „Управниците трябва да се философи!“⁽¹²⁾ (472 b). Това шокиращо твърдение и до днес събужда не особено ласкави и дори откровено неодобрителни реакции. Разумният, добронамерен и открит човек обаче не се хваща за думите и ако има събеседник като Платон, той с удоволствие се приготвя да чуе и не жали усилията си да разбере смисъла зад очевидно объркващи тези. Така ни учи да постъпваме и древният мъдрец, когато се срещнем със знаещ човек: „Ако той знае нещо, ние не му завиждаме, но с удоволствие бихме изслушали това, което той знае“ (476 e).

Вече видяхме, че същностна функция на философията е познанието и че „любознателността и философстването са едно и също нещо“ (376 b).

В „Държавата“ философите се определят като „тия, които могат да постигнат винаги едно и също при едни и същи условия, а които не могат това, блуждаят сред много и по различен начин изменящи се неща и затова не са философи, пита се кои от тия две категории хора трябва да бъдат управници на държавата?“ (484 b).

Все пак на въпроса: „Кой е философ?“, Платон отговаря: „Този, за когото казваме, че обича нещо, той трябва да се показва, доколкото вярно се нарича такъв, не че обича само една част от обичаното, а друга не обича, но че обича цялото“ (474 c). И още: „Нали и за философа ще кажем, че той обича мъдростта, но не една или друга част от мъдростта, а цялата?“ (475 b). Освен това „на тая природа са присъщи любознателност, памет, мъжество и благородство (494 b).

Философи са онези, които се стремят да прозрат истината отвъд видимото чрез способностите на своя разум, докато останалите стигат само до границата, определена от техните сетива. „Аз различавам... от една страна, тези, които ти сега наричаше любители на гледането, обичащи изкуството и практиците, а от друга страна, тези, за които сега става реч и които единствени с право всеки би нарекъл философи.... Първите... т.е. любители на слушането и гледането, обичат хубавите звукове, цветове, образи и всичко, което е създадено от такива, но техният ум не е годен да види и да се любовува на природата на самото хубаво.“

Нека сега обобщим – философът се стреми към познанието на общото, отвъд наличната множественост и простата очевидност, т.е. неговият подход към действителността е синоптичен и следователно систематичен, като се стреми да схване трайното и същностното в изменчивия ход на нещата. Това

естествено поставя въпроса за осъзнатото различаване на знание и мнение и неговата важност за успеха на управленската дейност.

10. Но как стои въпросът с мнението? „Мнението се отнася към едно нещо, а знанието към друго – всяко нещо според своята сила“ (477 b) и по-нататък „знанието и мнението не са едно и също ... мнението е нещо по-друго от знанието“ (477 e). Следователно по природа всяко едно от тях притежава особена цел и способност (478 a). Но тогава: „Познава ли то [мнението] същото, което знанието знае? ... Щом мнението и знанието са две различни способности, както казахме, то едното е способност за едно, а другото е способност за друго. От това следва, че не може да бъде едно и също това, което се постига чрез знание, и това, което се изгражда като мнение. Ако съществуващото е познаваемо, то нали това, което може да се гради като мнение, е нещо различно от това, което съществува? (478 b).

Според Платон мнението не е нито знание, нито незнание. То е по-тъмно от знанието и е по-ясно от незнанието, бивайки нещо средно между тях и същевременно участвайки и в едното, и в другото (478 c-d). Онзи, който стига до мнението и не отива по-нататък, античният философ нарича „любител на съзерцанието“. Той не признава например прекрасното само по себе си (като нещо общо), нито някаква идея (понятие), тъждествена на самата красота (като нейна същност), а признава само наличието на многото красиви неща, които сетивно възприема. Затова този ограничен сетивен човек „никога не се съгласява, ако някой му говори, че хубавото е единно, както и справедливото е единно, а така е и с всички останали състояния“, възприемайки само многобройните сетивни неща (479 a).

Такива ограничени хора са подобни на слепци. „Смяташ ли, че се отличават от слепите тия, които са лишени от знание за същността на съществуващото и нямат в душата си никакъв жив образ за него? Те не могат подобно на живописци да гледат самата истина, да се съсредоточават винаги върху нея и най-точно да я съзерцават и по този начин да създават съответните закони за хубавото, справедливото и доброто, когато е необходимо да ги създадат, а вече създадените да пазят и съблюдават“ (484 c). Те просто нямат знание за онова, което действително съществува. Мисленето им е представно, а понятийното разсъждение е непосилно за тях. Такива хора не живеят, а сънуват собствения си живот – сън, от който не могат никога да се изтръгнат: „като прекарва сегашния си живот сякаш в някакъв сън и спане, а преди да се събуди тук, стига в подземното царство и заспива вече напълно“ (534 c). Тяхната душа е осакатена, защото няма съзнание за собственото си невежество. Тя „не се гневи, когато бъде заловена в невежество, а охотно се търкаля в незнанието си като свиня в нечистотии“ (535 e).

В света на хората съществуват два типа предмети – видими и невидими, и подходът към тях е различен. Изясняването на двата типа знание (сетивно

и рационално) и двата типа мислене (представно и понятийно) се превръща в класификационен принцип за категоризирането на хората на „любители на мненията“ и „любители на мъдростта“, а не толкова за обосноваването на някакъв по-висш социален статус на философското съсловие.

„Следователно тия, които виждат много хубави неща, но не виждат същината на хубавото и не могат да следват друго, което води към това; също тия, които виждат много справедливи неща, но не виждат същината на справедливото, а така също и за всички други подобни случаи за тях ние ще кажем, че за всичко те имат мнение, но не знаят нищо за това, за което мислят. ... Следователно ще кажем ли, че едните желаят и обичат това, за което имат знание, а другите пък желаят и обичат това, за което имат мнение. Нима не помним това, което говорихме, че те обичат и се възхищават на гласове, на хубави цветове и на други такива подобни неща, а дори не допускат, че съществува същината на хубавото?... Нима ние ще сгрешим, ако ги наречем по-скоро любители на мнения, отколкото любители на мъдрост?... И така нали трябва да наричаме любители на мъдростта (философи), а не любители на мнения тия, които обичат всичко истинско съществуващо?“ (479 е – 480 а).

Особената привилегированост на занимаващите се с философия¹³⁾ всъщност се състои най-вече в първостепенната им професионална ангажираност с търсенето на същината, докато за останалите това е по-скоро второстепенно занимание. За да разберем това, е необходимо „най-напред да си обясним природата на тия хора“, да изясним „свойствата на философската душа“.

Според Платон тяхната природата е такава, че „те винаги ще обичат науката, която би им откривала нещо за онова, което винаги съществува и никак не се променя от създаване и унищожение“. Но същественото е, че те „обичат цялата наука ... и доброволно не изоставят нито малка нейна част, нито голяма, нито по-ценна, нито по-малко ценна, т.е. постъпват също така, както открихме в нашите по-предишни разисквания за честолюбивите и влюбчивите“ (486 b).

Знанието е върховна ценност и фундаментален фактор за разумното управление и функциониране на държавата, затова и управниците трябва да са философи. Защото същностната характеристика, която отличава философите от останалите, е отношението им към знанието и трайната им увлеченост от него: „този, който силно желае да вкуси от всяко знание и с удоволствие отива да се учи и в това отношение е ненаситен, него с право ще наречем философ“ (475 c).

11. И така, според Платон философ е този, който по природа действително обича науката и се стреми към същностното. „Той не се спира на множеството неща, които изглеждат само съществуващи, но върви напред, не се отчайва и не прекратява своята обич към науката, докато не докосне природата на всяко

едно от съществуващите неща с тая част на душата си, с която подхожда те да бъдат докоснати. ... След като човек се доближи до истински съществуващото и се смеси с него, той показва разум и истина, стига до познание, живее в истина, храни се и се освобождава от страдание, а по-рано това не е възможно“ (490 b).

Истинските философи притежават и други ценни качества. „Навярно ти си спомняш, че към тях принадлежат мъжеството, великодушието, способността за учене, добра памет“ (490 d). Крайно озадачаващо е тогава защо „някои виждат едни от тях безполезни, а повечето лоши във всякакво отношение“ (490 d). Това очевидно противоречие налага да се потърсят причините за подобна „поквара“.

Реакцията на Платоновия събеседник и тук е твърде резонна и пределно красноречива: „Сега никой не би могъл да ти противоречи с думи на всеки твой въпрос, ако пък погледне на дело, че тези, които се занимават с философия, без да я изоставят още от млади години, понеже са се захванали заради образование, а се занимават с нея продължително време, повечето от тях стават странни хора, за да не кажем съвсем лоши. Други пък от тях, макар и да изглеждат твърде скромни, занимават се усърдно с това, което ти възхваляваш, получават същите качества и стават полезни за държавите“ (487 d).

Идеалната теоретическа концепция значително се различава от реалната житейска ситуация, където философите често са скромни, безполезни и дори лоши. Но вината за това не е във философията, защото, ако човек иска да бъде истински философ, „негов водач трябва да бъде преди всичко истината, към която той е длъжен да се стреми всякак и всякъде, защото, ако е мошеник, не може да има нищо общо с истинската философия“ (490 a). Но да последваме все пак Платон и да разгледаме „покварата“ на философската природа, „как тя у мнозина се е повредила, а у които малко нещо е останало, тях, макар и да не наричаме лоши, но ги наричаме безполезни“. А след това и да разкрием природата на хората, „които подражават на философията и си присвояват нейната дейност, каквито са природите на душите, които се насочват към тая дейност недостойно и свръх силите си, грешат многократно, навред и сред всички хора са създали това мнение за философията“ (491 a).

В разсъжденията, приведени по-горе, ясно открояваме три различни, но еднакво безполезни (или дори вредни) ситуации – присъщата скромност или измяната на истинските философи и опасната роля на мнимите.

Най-скромните философи са най-безполезни. „Наистина толкова е лошо състоянието на най-скромните, в което те се намират спрямо държавите, че почти нищо не може да бъде по-лошо“ (488 a). А пък „този, който се учудва, че философите не биват почитани в държавите, най-напред ти му изложи това нещо и се опитай да го убедиш, че много по-достойно за учудване щеше да бъде, ако бяха почитани.“ (489, a).

Оттегляйки се в своята маргинална позиция, скромните философи са безполезни за множеството. Причината за това Платон вижда в ония, които не искат да се ползват от скромните, а не в самите тях. „Както е съвсем естествено капитанът на кораб да не моли моряците да му се подчиняват, нито е прието мъдрите да отиват в домовете на богатите ... Общозвестна истина е, че болният, било богат или беден, по необходимост отива в къщата на лекаря; също и всеки, който се нуждае от управление, отива в дома на този, който е способен да управлява, а пък управникът, доколкото наистина той е полезен, не може да моли управляваните да се съгласят да бъдат управлявани от него. Следователно онзи мъж, който се учудваше, никакъв няма да сгреша, ако сегашните управляващи политици сравни с неотдавна споменатите от нас моряци, а пък тези, които те наричат безполезни люде и зяпачи по звездите, да смята за истински познавачи на мореплавателното дело“ (489 b-c). Именно заради тези причини и в такива често срещани обстоятелства „не е лесно най-доброто занимание да бъде одобрено от лица, които се занимават тъкмо с противното“.

Но ако все пак скромните философи, бидейки безполезни и безобидни, то по-голямата опасност и вреда идва от онези, „за които мъдростта е съвсем подходяща“, но които се отклоняват от нея, като „изоставят философията пуста и несъвършена и сами живеят неподходящ за тях неистински живот“ (495 c). Причините за тази измяна най-често са неподходящата професионална среда или материалните изкушения. „Ако предположим, че природата на философа е получила съответното образование,... след като бъде посята и засадена, не се храни с подходяща храна, тя ще се насочва към противоположното състояние на добродетелта, ако случайно някой от боговете не ѝ се притече на помощ“ (492 a). Причини за измяна към философията могат да бъдат също и „всички така наречени блага, като красота, богатство, сила на тялото, влиятелните роднински връзки в държавата и всичко, което ги наподобява“ (491 c). Покварата тогава се изразява в бягство от рационалното начало на душата и отдаване на желящата и тимотичната ѝ част.

Така към философията, „вече осиротяла от близки, се насочват други недостойни люде, позорят я и я подхвърлят на безчестие. И тогава, както и ти казваш, нейните хулители я хулят, че от занимаващите се с нея едни нищо не струват, а други, които са много повече, са достойни за най-големи злини“ (495 c). Покваряването на най-добрата природа (философската) и оттеглянето ѝ от стремежа към истинско знание кара недостойни и неподходящи хора да се отправят към философията, изкушени от нейните достойнства и възвишеност. Заради това с право се хулят философите, „защото други човеченца, като виждат, че тази област е останала празна, макар да е пълна с прекрасни имена и велелепие, такива бягат от затвори и светилищата; с радост прескачат от други занимания към философията такива, които са най-хитри в своето незначително изкуство“ (495 d).

В действителност тези хора, представящи се за философи, са такива само привидно. „За тях ти говориш, когато обвиняваш философията, твърдейки, че твърде много от тези, които се насочват към нея, са много порочни. А що се отнася до твърдението, че най-скромните са безполезни, аз съм съгласен, че ти говориш самата истина“ (489 c-d).

Една от основните причини за покваряването на философите и незавидното положение на философията е лошото възпитание. То „по някакъв начин се явява причина за отпадане от нейната пряка задача и да не се постигнат така наречените блага, богатства и всички подобни на тях средства“ (495 a). А лошото възпитание се дължи най-вече на това, че с него се занимават недостойни за това лица. „Ако недостойни да възпитават лица пристъпват към възпитание и се занимават по недостоеен начин с него, може ли да кажем какви помисли и мнения те ще родят? Нали наистина се чуват от техните уста само софизми и нищо искрено, нищо, което по достоен начин участва в истинското разбиране“ (496 a).

Следователно грижата за образованието, като преплетено единство на обучение и възпитание, е фундаментално значима в процеса на общественото управление, ако искаме да построим не каква да е, а просперираща и благоденстваща държава. „Няма, не е имало и изобщо няма да има друго схващане за добродетелта освен това, което се е получило по време на възпитанието, на човешкото възпитание, приятелю“ (492 e).

12. Образованието е изключително важна дейност в общностен смисъл. То е същностен фактор за доброто управление и оптималното функциониране на добрата държава. Затова и начинът, по който се организира и ръководи, трябва да бъде непрекъснато съобразяван с няколко основни фактора: а) специфичната пригодност, отнасяща се до естествените заложби, с които природата е дарила всеки човек;¹⁴⁾ б) влиянието на средата, в която той се развива; в) адекватната форма и съдържание на образователния процес; г) личната дисциплина и усърдие.

Вниманието към личностното развитие трябва да започне още от най-ранните години, когато все още характерът на детето не е оформен и когато то жадно възприема и абсорбира всичко, до което се докосне – „подражаваните неща още от юношеството и до късно се превръщат в навици и в природно качество за тялото, гласа и мисълта“ (395 c). Така всичко усвоено в детството става твърдо установен и трудно изкореним навик, който, ако е добър по-своята природа, помага на човека, но ако е лош, става пагубен за него. Затова обучението и възпитанието трябва да започнат отрано. „Нали знаеш, че началото на всяка работа е изобщо твърде важно, особено за младежа и за човека в нежна възраст? Тогава предимно се образува и оформя характерът, който някой желае да създаде у другите“ (377 b).

Образованието трябва да бъде съобразено с това, за което всеки по природа е годен, защото иначе то би било само губене на време и прахосване на сили. „Такова занимание, с което някой по никакъв начин не би могъл задоволително да се занимава, ако той по природа не е паметлив, способен да учи, великодушен, приятен, приятел и близък на истината, на справедливостта, на мъжеството и разсъдливостта“ (487 а).

Но колкото и да е талантлив човек, колкото и благодатна да е била природата към него по-отношение на естествените му склонности и умения, средата в която попадне и се развива – може да бъде благоприятна или пагубна за съдбата му. „Всяко семе или зародиш, било на растение или на животно, знаем, ... че ако не намери храната, която му е необходима, нито удобното време или място, толкова повече губи своите свойства, колкото е по-силно, защото злото е по-противоположно на доброто, отколкото от недоброто (491 d). Затова е съвсем естествено и същевременно трагично най-добрата природа „при една съвсем несвойствена за нея храна“ да страда повече, отколкото слабата природа.

Доброто възпитание трябва да се противопостави на лошото обкръжение. То трябва да отклони младежа от средата, в която отсъства любовта към знанието, добродетелта не се цени, а във взаимоотношенията царуват хулите и ласкателствата. „Мислиш ли какво мъжество юношата ще добие в такова място, така да се каже? Или какво частно възпитание би трябвало да има той, та заливано от такива хули и похвали, да не се увлече по течението, където то го мъкне? Мислиш ли, че той няма да смята за хубави и лоши същите неща, които смятат и те, че няма да почне да върши това, което правят те, и да стане такъв, каквито са те?“ (492 с).

Това, което човекът възприема в детството и младостта, си остава неизлечимо и неизменно. „Затова трябва да се употребяват всички грижи, та тия приказки, които чуват отначало още хората, да бъдат по възможност най-добре съчинени, за да слушат насочващи към добродетел разкази“ (378 е). Такава е ролята и отговорността на истинското образование. Защото „и най-даровитите души при лошо възпитание стават особено лоши“ (491 е). А за да се насърчава и развива добрата природа и да се потиска и овладява лошата, е необходим такъв начин на преподаване, който „не носи принуда за изучаващите (536 d), а превръща обучението и възпитанието в приятна и забавна работа.

Освен дарба и добри преподаватели, за бъдещия професионален успех са необходими още и постоянство, дисциплина и усърдие. Защото този, който истински обича знанието, трябва още от детските си години да се стреми колкото е възможно повече към цялата истина (486 d). От друга страна, колкото по-важна е работата, която ще изпълнява, толкова по-голямо знание изисква в сравнение с всички други занимания и се нуждае от толкова по-голяма опитност и старание (374 b-d). И тъй като заниманието с държавните дела изисква най-висока подготовка: „нали ти ще повериш държавата само на тия, които са станали съвър-

шени чрез възпитанието и годините“ (487 а). А такива за Платон са истинските философи, които се отличават с лесно усвояваща природа, умерен и остроумен разсъдък и със способност да наблюдават „всичко действително съществуващо“, което според неговата философска концепция е единното и неизменното, зад множествения и изменчив свят на сетивно възприемаемите неща.

Предложената тук интерпретация на Платоновото схващане за организацията и управлението има абстрактно-теоретичен характер. С други думи, тя представлява идеална концепция, своеобразен завършен модел или примерен образец, чието предназначение е да ориентира усилията в управленската сфера или да бъде от полза в аналитико-сравнителен план.

Удивителната и привидно арогантната фраза: „Управниците трябва да са философи!“ внушава по особен начин истинския смисъл на тази концепция, заключаващ се в дълбоката свързаност на управленския процес с истинското познание и ефективното образование. Сериозността, значимостта и извън-временвата ѝ валидност могат да се илюстрират и чрез факта на нейното имплицитно присъствие в Лисабонската стратегия на Европейския съюз, която също се оказва твърде утопична.

Платон често е критикуван за своята разумна, но практически неосъществима идея. Но той има смислен отговор към този упрек за всеки, който иска да го чуе.

„За пример ние изследвахме какво нещо е справедливостта и какъв би бил свършено справедливия човек, ако той изобщо е възможен; същото направихме и за несправедливостта, и за най-несправедливия човек, та гледайки какви ни се представят те в щастие и противното на щастиято състояние, да бъдем принудени и за самите нас да се съгласим: кой най-много би бил подобен на тях, той ще има и най-близката до тяхната съдба. Ние направихме това не за да посочим, че това е възможно (472 b). Защото „Смяташ ли ти, че добрият живописец ще бъде по-малко добър, ако след като нарисува образец какъв трябва да изглежда най-красивият човек и в картината си всичко това достатъчно е изразил, но не може да докаже, че такъв човек е възможен?“ (472 d). И следователно: „Смяташ ли, че ние сме говорили по-малко добре по тоя въпрос, ако не можем да докажем, че е възможно да бъде уредена такава държава, за която се говореше.“... Възможно ли е нещо да бъде направено така, както се говори за него, или по природа делото се доближава до истината по-малко от словото?... Не ме насилвай да доказвам, че това което изложихме с думи, непременно трябва да бъде осъществено и на дело. Но ако бъдем в състояние да намерим как би се осъществила държавата, която ще бъде най-близко до казаното от нас, смятай, че ние сме вече открили как е възможно да се осъществи това, което ти ми искаш“ (473 а).

Осмисляйки тези думи, ние бихме се съгласили с него, че „щом открихме какво е справедливостта, нали ще смятаме, че и справедливият човек с нищо не

трябва да се отличава от нея, но във всичко трябва да бъде такъв, каквато е справедливостта? Или ще бъдем доволни, ако сме възможно най-близо до нея и по възможност имаме най-много нещо общо с нея в сравнение с другите?“ (472 b). И бихме приели Платоновия отговор с пълно съгласие и възторжено единодушие: „Аз пък бих бил доволен“ (473 b).

БЕЛЕЖКИ

1. По този начин оттук нататък ще бъдат цитирани всички пасажки от Платоновото съчинение „Държавата“ според изданието на „Наука и изкуство“, София 1981 г., превод – проф. Александър Милев. Пространното привеждане на Платоновите думи се използва, от една страна, за да илюстрира точно казаното от него, от друга, за да се верифицира направеното тълкуване, от трета, да им се „даде“ възможност да провокират нови разсъждения, а и най-вече, за да се представи автентичната красота и остроумие на Платоновия изказ.
2. Борците и гимнастите в палестрата са сваляли своите върхни дрехи, преди да започнат упражнение или състезание (бележката е на преводача – проф. Ал. Милев)
3. Р. Радев, *Антична философия*, Изд. „Идея“, Ст. Загора, 1994. с. 334.
4. упойваща отвара.
5. От ст.гр. κυβερνάω – управлявам, ръководя като кормчия; и κυβερνήσις – управление на кораб (прен. управление, ръководене).
6. Блажени Августин, *За божия град*, т.1, Унив. издателство “Св. Климент Охридски“, С. 2005 г., с. 293.
7. Dom Henrique o Navegador (порт. “navegador“ – кормчия, от navegação – наука или изкуство за управление на морско или въздушно пътуване).
8. Тук е особено уместна бележката на преводача, проф. Ал. Милев, към IX книга на „Държавата“: „Платон защитава по блестящ начин организираната държава. Щом държавата престане да защитава своите поданици, щом законите престанат да бъдат прилагани, настава анархия, тежко безвластие и престава нормалният живот в държавата“.
9. За тази свръхмерна любов към професионалното занимание, която води великите личности до техните изключителни постижения често се споменава в културната история на човечеството: „Според Ницше живото съществуване не може да бъде здраво, силно или продуктивно, освен ако не живее в определен хоризонт, т.е. сред система от ценности, възприети абсолютно и безкритично. „Нито един художник не би успял да създаде картината си, нито един полководец да извоюва победата си, нито един народ – свободата си... без да обича това което върши, безкрайно повече, отколкото то заслужава!““ (Фукуяма, Ф. Краят на историята и последният човек. Изд. „Обсидиан“, С. 2006. Прев. Е. Георгиев, К. Коев. с. 404.

10. Според Диоген Лаерций (III в.) в платоновото учение душата има три основни свойства – разумно, което се намира в главата, желаещо, поместено около пъпа и черния дроб, и гневливо (тимотично), разположено е в сърцето.
11. Сравнението е взето из музикалната терминология. В случая под „струни“ се разбира държавата (бележката е на проф. Ал. Милев).
12. „Тази твърде смела и дори парадоксална мисъл на Платон е била предмет на много тълкувания. Без съмнение в случая той има пред вид не теоретиките, които живеят в света на отвлечените понятия, но не познават човешката природа. Управникът-философ трябва да уреди държавата като едно строго организирано цяло, да ѝ даде добри закони и да умее да примирава и обединява разногласията. (бележката е на преводача – проф. Ал. Милев). Красноречив пример за това е друг античен философ, живял преди Платон, който установил такива „превъзходни“ закони за своя полис, че в продължение на векове „всяка година жителите се заклевали да спазват неизменно законите на Парменид“ (Плутарх).
13. На този, който се стреми „не по пътя на мнението да проникне в същността на всяко със здрав разум“ (534 с).
14. Защото: „слабата природа никога не ще бъде причина за велики дела“ (491 d).

PLATO ON GOVERNANCE, EDUCATION AND THE PHILOSOPHERS

Abstract. This paper is an attempt of systematizing Plato's notions about governance presented in his remarkable work "Republic". Various key prerequisites and fundamental principles are being considered and ordered in a logical sequence according to a comprehensible conceptual framework. Special attention is devoted to identify the functions of knowledge, education and philosophy in implementing the "perfect" governance strategy. Own interpretation of the famous Plato's statement that "The rulers should be philosophers". General governing principles of broad applicability are being defined.

✉ **Dr. Georgi Apostolov, Assoc. Prof.**
South-West University „Neofit Rilski“
E-mail: apstlv@swu.bg